

HIGIEN'A SI SCOL'A

FOIA

pentru Sanetate, morbi, Educatiune si instructiune.

Ese in fie-care luna odata. — Pretiulu de prenumeratiune: pre anu e 2 fl. pre semestru 1 fl. A se adresá la Editiune in Gher'á.

Vegetarianismulu.

(Continuare.)

Motto: „Celu mai bunu midilocu, de a mistui bine, este: a saturá unu flamandu la més'a ta. Lapeda afara pe feréstá tóte tincturele stomacali si folosesce acestu midilocu.“

Hippel.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fiindu cá form'a, numerulu si modulu inseruirei dintiloru, precum si intrég'a dentime a animaleloru oterescu in comuniune cu intocmirea anatomica a canalului digestionalu modulu nutritiunei loru, au pusu modernii Anatomii comparativi omulu pe temeiu observatiuniloru loru între herbivore si carnivore, atribuidu-i o dieta mestecata, o combinatiune de medilóce nutritive din imperati'a animala si vegetabila, precându anatomii cei mai de demultu Cuvier, Flourens s. a. de cari vorbiramu mai susu numera omulu între animalele frugivore specialminte între Simiomitie. Altii din contra iau cu totulu opusa positiune. Asié Valentinu dice in Fisiologi'a sa: O faptura, care póte intrebuintia ambele imperatii organice spre folosulu seu, este mai libera si mai independinta decâtu o fiintia, care este avisata la nutrimentu unilateralu. Cá omulu se póta fructificá tóte punctele pamentului: cu actiunile spiritului de cultura alu seu, elu a trebuitu se guste acéstu folosu de flecsibilitate alu trebuintieloru sale de nutritiune. Elu dara a fostu inlocatu in despartimentulu micu alu carnivoriloru.“ Asié dara Valentinu dice, cá omulu e carnivoru, adeca are se traiésca numai

din carne, ca tigrulu si férale rapitórie. Totu cam asié vorbesce si Frerichs, Bérand, Moleschott, Liebig, Voit, Virchow s. a.

Déca acesti invetiati, cari aparà omnivorismulu omenescu aru fi pusu intrebarea: Din ce traiesce omulu, séu din ce póte elu traf? atunci afirmatiunea loru ar' fi drépta, fiendu inse ca ei au pusu intrebarea despre natura'la nutritiune, li se denéga afirmatiunile. Ei insisi concedu, ca in oresicare epoca au trebuitu omenii se traiasca din vegetabilii, si ca acestu nutrementu a fostu si de ajunsu. Déca dara lucrulu stá asié, despre ce nu ne potemu dubitá, apoi dovad'a este data, ca originalulu nutrementu alu omului, a fostu vegetabilu si pentru aceea elu este si celu mai naturalu. Nutrementulu vegetabilu a fostu dara celu de antaiu alu omului, priu urmare si celu mai naturalu. Cumca elu nici intr'o privintia nu sta indereptulu nutrementului de carne ori mestecatu, ci din contra are mai multe preferintie igienice, amu aretatu mai susu si vomu mai aretá.

Nu fiecare animalu are in generalu nutrementulu seu individualu, ci grupe intregi si clase se servescu cu comune midilóce nutritórie. Si prin acést'a s'a datu potint'a a clasificá animalele dupa nutrementulu seu. Si dupa acestu principu se potu mai a-própe impartí animalele sugatorie, in zoofage, fitofage si pantofage, séu mancatórie de carne, de plante si de tóte, séu cari seu nutrimentulu loru eschisivminte din Imperati'a animala ori vegetabila, séu din ambele aceste.

Si dupa cum materialulu de nutritiune vegetabilu a constatu mai multu din radecini, gogosi ori fructe, séu a fostu reprezentatu prin erburi sucóse, au devenitu la despartirea fitofagieloru: in frugivore si herbivore, adeca mancatórie de fructe, ori de érba, si o asemené vedere ne duce si la diferinti'a zoofagieloru in carnivore si insectivore, adeca mancatórie de carne si de insecte; precum adeca alimentulu loru consta din animale vertebrate, ori din insecte.

Dar' acést'a impartire a animaleloru nu se lovesce in tóte punctele pe deplinu din cauza cu totul naturala, fiendu-cá dupa teori'a de descententia a lui Darwin si Haeckel desvoltarea fin-tieloru organisate in supremulu gradu din protoplasma polimorfa — multiforma — trebue privita cá ficsata si astfeliu nu e mirare

déca in clas'a sugatoriloru in privinti'a dintimei ori altoru siaguraticice organe pe langa formele tipice espresse se afla si unele transitiuni. In natura nu se afla nici o rigiditate ori intiepenire, neschimbatiósa; totu este supusu schimbării. Fiecare organismu se acomodéza conditiuneloru de viétia in oresicare modu, ori ca pere, elu variéza cu schimbatele relatiuni, herediéza aceste schimbări la urmasii sei si astfeliu se nascu forme devietorie dela cele originali si acést'a cu atat'a mai multu, cu câtu noi ne indepartamu in sirulu epigoniloru dela protofintia originala asia in câtu diece membre indepartate ale acestui siru, nu au nici un'a asemenare, in mani'a rudeniei loru.

Astfeliu barbatii invetiati luandu dintimea diferiteloru acestoru animale la o analiza mai strinsa au aflatu ca omulu in privinti'a dintimei difere multu de alte animale mai virtosu de cele carnivore si se apropia cu totulu de fitofagele simie ale luméi vechi adeca de simiele catarine — cu nasu redicatu. —

Inse contrarii fitofagiei, cá se faca pre omu omnivoru, se provóca la asemenarea dintimei omului cu a porcului si a ursului si la dintii asié numiti canesci. Dar' fiindu-ca porculu are o dintime cu 44 dinti, éra ursulu cu 40 cari prin coltii tare desvoltati si esiti afara din falca se caracteriséza insemnatu, éra omulu care cá si simiele mai susu atinse, are numai 32 dinti, 20 masale de mestecatu, 4 colti timpiti pentru spargerea fructeloru, si 8 dinti tocitori pentru musicatur'a bucatureloru, nu posiede o dintime asemenea animaleloru amintite.

Este meritulu marelui scrutatoriu de natura alu englezului Huxley, ca a esaminatu in timpulu mai nou dintimea simieloru mai alesu a Gorillei, care sta mai aprópe de omu, si a omeniloru; si a aflatu, ca dintimea acestor'a este fora esceptiune mai totu asemenea. Desi fiindu simiele frugivore dupa siruirea si form'a dintiloru, este consecintia logica, ca si omulu trebue se fia dela natura dupa siruirea si form'a dintiloru sei frugivoru éra nu omnivoru.

Si déca Virchow dice, cá nici o simia mai inalta nu se asemena in dintime cu totulu omului, totusi elu nu trebue se concéda, ca dintimea omului consuna in mare gradu cu dintimea simieloru mai inalte, decátu cu a ori carui altu animalu. De aci

urméza, ca elu stá mai aprópe de animalele frugivore, cá nici unu altu animalu, si déca pasímu unu pasíu mai departe, trebuie se dicem, ca nu e simícu típulu representatoríu alu frugivoreloru, ci omnú si simí'a este numai o încéta diferentíta variatiúne a acestui típu.

Pe bas'a díngímei sale dara este omúlu frugivoru, in contra vederiloru celoru multi auctori, cari 'lu insira in micúlu numeru alu omnivoriloru. Originalulu si pentru aceea si astadi inca naturalulu nutrementu alu omúlu este dara acelu de fructe si acest'a consuna bine si cu natural'a desvoltare a lúmei animale, cáci desí noi nu zerímu protoparíntele omúlu între simíele, ce víetúnescu astadi, totúsi nu este nici o indoiala cá 'lu aflámu in formatiúnele terciarie ale Asiei, póte si in loculu, unde scrutatiúnea comparativa a limbelorú pune léganulu primitívu alu omenímei, in speciéle perite, carí forméza transitiúnea dela simíele catarine ale lúmei vechi la omú. Cercarile anatomice comparative ale lui Huxley concedu acestu modu de genere, cá celu mai dreptu. Pentru argumentatiúnea ca omúlu e frugivoru vorbesce si consunanti'a aceea, ca omúlu cá si frugivorele simíe in víetí'a fatála posedé placínta dísei forme si ca asuda.

Dar' póte ca pre bas'a doctrinei de desvoltare alui Darwin s'aru obiectá, ca omúlu s'a departatu multu dela starea primitíva, in care a fostu díet'a frugívora cea díntáiu si cea mai buna, fora mare dáuna pentru víetí'a s'a, cá elu dara s'a adaptatu nouelorú conditíuni de víetía carnivore. Contr'a acestei obiectiúni dícu aparatori frugeloru, cá schimbári anatomice nu au avutu locu, precum se póte documentá prin asemenarea cranielorú — capacínelorú — si ca nu s'a íntemplatu acést'a transitiúne fora daun'a omúlu, si ca ea né stá ínaintea ochiloru cu tóte consecíntiele díeteticé ale sale, despre acést'a vorbesce degeneratiúnea físcá a omúlu, precum ní se arata in descrescerea duratiúnei víetii medie a marímei corpulu medie, a nasceriloru, in ínmultírea mortalitatii si in mii alte privíntie. Si déca e si cu putíntia, ca omúlu se se acomodeze fora dáuna ce nu stá astorfeliu de schimbate conditíuni de víetía, totúsi este mai íntieptu a se íntórce la nutrementulu vegetábilu oferitoríu de pace si de bucuría, decátu la celu animalu conditíonatoríu de omoru si ucídere. Unii ínse dícu, cá suntu forte moderati in mancarea de carne. Si pentru aceea ea nu póte strícá. Inse éta ce le díce Seneca: „Non magnam rem facis, quod vivere sine recto apparatu potes, quod non desideras miliaris apros nec lingvas phoenicopterum et alia portenta luxuriae jam tota animalia fastidientis et certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor si non contemseris sordidum panem. Si tibi persvaseris herbam, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci. Si

scieris cacumina arborum explementum esse ventris in quem sic pretiosa congerimus tanquam recepta servantem. Sine fastidio inplendus est.“ — Nu faci mare lucru că poti traf fora mari pregatiri, ca nu poftesci gligani nici limbile flamengiloru si alte monstruri de lucsu despretiutoriu deja de intregulu animalu si numai alegatoriu de oresicari membre din fiacare. Atunci te voiu admirá, déca nu vei urgisi si panea négra. Déca te vei convinge a crede că érb'a, unde e de lipsa, nu cresce numai pentru dobitóce ci si pentru omeni. Déca vei scl, că culmea arboriloru este saturatur'a fólelui, in care asié se aduna petiórele cá cându aru contiené cele promise. Fora grétia se fia umplutu.“

Ei bine, dar' anatomii au aretatu ca omulu are dinti canesci — dentes canini — si fiindu-cá canele este carnivoru, urméza din construirea dintiloru, ca si elu trebue se fia carnivoru. Aci respundu vegetarianii, ca déca au fostu unii anatomi, cari din consideratiune nu pré stricta, au vediutu in gur'a omeniloru dinti canesci si de aci au dedusu consecinti'a, ca omulu este carnivoru, acést'a a loru vedere a fostu de multu restornata, mai vertosu prin Huxley si déca órecare laicu, fora se scfa anatomi'a va privi dintimea omului, si o va asemená cu a canelui, ori altui animalu carnivoru, va aflá o mare diferintia. Dintii taietori — incisivi — ai omului suntu lati in form'a unui icu, apti a musicá obiecte tari, d. e. reuntia, pane, fructe etc., pâna candu dintii apucatori ai fereloru suntu conici, ascutiti, tiapusiosi, singularminte asiediati, cá se póta sfasiá carnea dupa prad'a s'a. Coltii nostri suntu scurti, timpiti, cu totulu constituii a sparge simburii si nucile petróse, inse nici de cum apti de ai poté ínfige in gátulu victimei tremurânde. Teori'a dintiloru nu a potutu dara, si nu va poté nici odata serví in favorulu voracitatii de carne.

Dar' fiindu-cá pâna candu omulu privesce in indestularea unui apetitu stricatu si in alte bolduri sensuali propriulu scopu alu vietii, nu se va poté eliberá de catusiele unui statu socialu subordinatu. Elu nu va privi scopurile si destinatiunile mai multe ale vietiei omenesci cu o cautatura chiara a unui spiritu lamuritu si pentru aceea nu va recunósce nici relatiunile loru catra lumea esterna, inse dandu omului acesta superioritate; eliberandu-lu de pof't'a ólei cu carne, curetîndu-lu de gustulu sangelui; invetiandu-lu cá elu nu a fostu creatu pentru a macelá animalele si ca stomaculu lui nu e destinatu pentru mormentulu cadavreloru animale; facîndu-lu se prícépa, ca elu in demnitatea s'a origioala cu însúsirile sale dupa asemenarea lui Domnedieu, este vedi bine domnulu, éra nu pustiitoriuulu creatiunei; ca inalt'a sa vocatiune l'a destinatu a fi aparatoriulu éra nu nimicitoriulu creatureloru; ca elu are se domnésca preste animale, dar' nu se le rapésca si ucide si

ca destinațiunea lui este a învinge și cultivă pământul, nu înseamnă a prăsi animale, că apoi în fine se le înghită; atunci voru lua o nișuintia mai buna și o mai înalta direcțiune corpului lui și creierul lui, spiritul lui și sufletul lui, toate puterile naturii lui materiale și spirituale, și la toate acestea are să pună baza și fundamentul vegetarianismului.

Dar' se vedem cum stă cu stomacul digestional — stomacul și matiele — căci și din construcțiunea acestuia, vreau carnivorii a deduce, că omul e carnivor dela natură. Înseamnă nici acestu argumentu nu stă, pentru-că atât stomacul cât și matiele sunt constituite dela natură pentru alimentu vegetabile. Curvatură stomacului și lungimea matielor arată că omul este frugivor și nici decât carnivor. Stomacul omului are pozițiune costală, în care marea curvatură cascadează o însemnată estindere aruncându-se către porțiunea cardiacă. Prin această se naște formațiunea sacului orb al stomacului, care la cele mai multe carnivore animale lipsește, din contra se află la monotreme pungașe, radiare și la edentate și mai virtuos la Simii. — Graham argumentează pentru vegetabilitatea omului în următoriu mod: Masalele ambelor falci cadu la om și la alte animale frugivore oblu peste oală, că se mestece fructele și simburii în modulu celu mai finu, până cându ele la carnivore cadu costisi lângă oală, că se taia carnea grosu că cu fireșu! Mai departe la asemănarea lungimei matielor la om se face dela capu până la picioare, așa că în întinsă lungime a corpului, la animale înseamnă numai dela gura până la capetulu spinării. Astfelu firește, că lungimea matielor omenescu cade proporționalminte mai scurta și pentru aceea se mesteșugesc de medici carnivori, că argumentu pentru opiniunea lor. Dacă înseamnă lungimea lor s'aru măsură că la animale dela gura până la capetulu spre nări, ar' fi mai odată aflatu de lungu.

Unu stabilimentu fisiiatricu.

Veterinariulu din Biserica alba Augustu Schweiger a făcutu o călătorie pe remasiu dela Oravitia la baile lui Hercule o distanță de 14 mile în 20 $\frac{1}{2}$ ore. Înseamnă această nu e ce ne interesează pe noi. Ci altu ceva. Această călătorie ne descrie stabilimentulu pentru cura cu apă rece, ce se redică aproape de Oravitia, despre care amu amintitu și noi în anul 1877. făcînd 158. în următoriu mod: „Dacă culmea muntelui Lupu jace cam în o îndepărtare de 1000 pași în o frumoasă căldare numita Valea Morii, cunoscută prin diuare, fiindu-că aci se edifica barbatescu, că această

dela natura asié pompósa vale se se prefaca in unu stabilimentu sanitaru. Déca asiu avé se-mi dau parerea despre acést'a, apoi cá vnu omu dreptu si esperfu spuna cá acést'a scalda are unu mare viitoriu in adeveratulu intielesu alu cuventului cá una minunata scalda sanitaru, si totu-odata posiede tóte ecalitatile unui stabilimentu de scalde in apa rece."

"Un'a puternica padure de bradi incungiura edificiulu, unu recreatoriu aromaticu aeru invelue gratios'a frumós'a caldare a valei si unu nesecabilu isvoru, din care unu apadactu trece pana la cas'a de cura, indeplinesce totulu. Isvorulu are o distantia de 3000 metri, temperatur'a la originea lui este de 6—7° R. Unu edificiu cu doue redicature cu 34 cabinete, unu suteranu, in care se afla localitatile de scalda, se intoemescu pentru inceputu, unde se punu in vedere si mai multe vile, ale cetatianiloru Oravitii: scald'a se va deschide in maiu 1880. Condeiuulu meu este pré debilu cá se potu descrie totalulu imposantu. Trebue se dicu: „mergi acolo si vedi tu iasuti!“ Desteptii Oravitii stau pria actii in fruntea intreprinderii."

Scald'a este séu va fi potiivita pentru reconvolescenti, slabanogi, nervosi, pentru cetatiani peste totu, cari au lipsa de unu aeru recreatoriu si de o scalda intaritoria de corpu. Eu i-mi permitu acést'a mica deviatuine, pentru-ca prospectulu acestui locu sanitaru creatu dela natura pentru unu stabilimentu sanitaru a facutu asupr'a mea o mare impresiune. — Cumcà si acést'a scalda are inamicii sei, precum mi s'a relatatu din o parte secura, nu e minune, acesti'a suntu inse musce ofemere, cari le imprascie ori-ce ventu. Afara dara cu astfeliu de inamici ai omeninei, cari insi-si i-si suntu spre sarcina si unu vivatu voiniciloru actionari, cari voiosi lucra la frumós'a nobil'a opera! — Architectulu este inteligentulu Domnu Trachanofsky jun., intregulu edificiu l'a luatut'a lui, érasu architectu. Localulu de scalda a fostu in timpulu acel'a (25 Juniu) mai gata si totu edificiulu va fi pâna in finea lui Iuliu subt acoperisiu."

Pana aci calatoriulu nostru. — Noi, cari ne entusiasmanu pentru astfeliu de stabilimente, dicemu la cele scrise „Aminu“ si adaugemu, cá Banatulu nostru si mai aprópe impregiurulu acelu stabilimentu sanitaru va cascigá fórtu multu prin acestu stabilimentu, inse DD. actionari se nu pregete ostenél'a si spesele si se incréda acestu tineru inca de mare sperantia institutu in mani oneste si esperfe, se grigésca a dobandí dirigenti din scald'a adeveratu hidriatica, din scól'a lui Wahlbold si T. Hahn. Si noi cutezamu inainte a prognosticá, cá nu numai acele bóle, cari le eumera calatoriulu nostru mai susu, ci tóte bólele, eari nu suntu legate cu vre-o desorganisare a vreunui organu, voru afá aci léculu seu, éra cele nevindecabile usiorintia, —

Déca asi avé ceva de observatu, apoi acést'a aru fi ca localitatile de scalda nu se pré potrivescu in suterenu. Inamici au astfeliu de stabilimente forte multi, si nu e minune, pentru-cà ele restorna sistem'a medicinei de pâna acuma. — Se traiésca dara bunii patrioti si actionari ai acestui stabilimentu filantropicu! Éra de amicii din apropiare ne rogamu a ne mai incunoscintiá despre cele urmate acolo.

Sulimanulu.

Cetindu in nr. 61 alu „Observatoriului“ cumcà consiliulu de higiena si de salubritate publica alu orasiului Bucuresci, dà instructiuni asupr'a sulimanului — albele si rumenele — aretandu cà acele suntu tóte veninate si stricatorie de sanitate si de frumsetie, ne pare cu atatu mai bine, cu catu acestu stricatiou usu, séu mai bine abusu este tare latítu la romanele nóstre nunumai in orasie, ci mai vertosu pe sate. Laptisorulu, albelele, rum. nelele, laptele de coconitia, nu lipsescu mai nici in o casa. Care fiindu cà tóte contienu plumbu si argintu viu, mai vertosu seracica, ele tóte se sugu prin porii pelei feçiei, se póta in sange si-lu otravescu, casianandu apoi diferitii morbi, dinti negri, gura impuçita. Si intr'atát'a suntemu de acordu cu cele scrise de consiliulu mai susu uumitu. Incâtu inse acestu consiliu dice, cà dresurile de amilonu puru, de fain'a de urezu curata, de bismutu curatu si de creta suntu nevatomatorie sanetatiei, nu potèmu aprobá afirmatiunea. Bismutululu este metalu si totu metalulu afara de feru este veninosu. — Câtu-i pentru creta, amilonu si fain'a de urezu acele desi nu suntu veninate, totusi desi nu strica sanetatea dédreptulu, ele astupandu porii feçiei impedeaca aborimea pelei in façia si astfeliu aburii carii cá nefolositori au se ésa prin pele si se curetie partile, din cari ese, de materii inutile, remanu in acele parti si casiuna dinti stricati si putóre in gura, éra in façia asié numitii „comedoni“ — vermuleti. Éra cret'a — constandu ea din varu si acidu carbonicu, varulu póte atacá si pelea si déca nu alt'a elu o sbarcesce. Totu asié e si cu „laptele de coconitia“ care consta din apa de trandafir cu vre-o câteva picature din „tinctur'a de benzoe“ care inca astupa porii si irita pelea. Nimica dara pe façia decátu numai apa curata, móle. Ea vivifica pelea, i dà tonulu cuvenitu si tiene porii feçiei deschisi. Câtu de estinsu este sulimanulu la femeile nóstre, i-si póte intipui numai acel'a care cunósce consumarea lui. In anulu 1833 s'a vindutu in o apoteca din Timisiór'a cu grositia, astfeliu de sulimane in vinerea pasciloru de 500 f.!

Redactoru: **Dr. P. Vasiciu** Editoru: **N. F. Negrutiu**

Gher'la. Imprimari'a „Georgiu Lazaru.“ 1879.